

IVAN DOROVSKÝ

RUSKÉ REVOLUČNĚ DEMOKRATICKÉ HNUTÍ A BALKÁN

Národně osvobozené hnutí balkánských slovanských a neslovanských národů, které od šedesátých let minulého století vstoupilo do nové fáze, bylo od samého počátku těsně spjato s literárně kulturním a ideovým vývojem. To je jedna z prvních důležitých zvláštností, které platí pro rozvoj balkánských národních literatur a kultur vůbec více než pro rozvoj literatury kterékoliv jiné geografické oblasti.

Druhým příznačným rysem národně osvobozeného hnutí na Balkáně je to, že čelní představitelé revolučně a demokraticky orientované inteligence působili v centrech diaspory nejčastěji mimo vlastní národní území.

Za třetí: Pro národně osvobozené hnutí na Balkáně je charakteristické, že se nikdy nerozvíjelo pouze jako národní hnutí, nýbrž jako hnutí jihoslovanské nebo obecně balkánské, že se rozvíjely a upevňovaly styky a vzájemné spolupráce mezi bulharským, rumunským, srbským a řeckým národně osvobozeným hnutím.

Za čtvrté: balkánské národně osvobozené hnutí udržovalo styky s ruskými revolučně a demokraticky orientovanými představiteli i s evropským revolučně demokratickým hnutím vůbec.

Ve svém dalším výkladu se soustředím na to, abych ukázal, jak se ruské (i evropské) revolučně demokratické myšlení odrazilo v literárním a publicistickém díle i v praktické činnosti nejvýznamnějších bulharských a srbských revolučních demokratů a pokrokových osobností. Soustřeďuji se zde na srbské, bulharské a řecké revoluční demokraty proto, že v rámci balkánských zemí byly styky mezi nimi nejtěsnější a nejplodnější. Přitom ponechávám stranou vztah české a slovenské společnosti k národně osvobozenému boji balkánských národů v jeho závěrečné fázi i vztah české a slovenské společnosti k řešení tzv. východní otázky, neboť přesahují rámec tohoto příspěvku.

Připomeňme si, že na Balkáně byly k ozbrojenému povstání proti osmanské nadvládě nejlépe připraveny turecké provincie s bulharským

obyvatelstvem. Po vytvoření Bulharského revolučního ústředního výboru (1869), v jehož čele stanul Ljuben Karavelov, došlo k sjednocení revolučních sil a ke vzniku objektivních předpokladů pro celonárodní povstání. Bulharští revoluční demokraté považovali ozbrojené povstání za nezbytný a jediný prostředek úspěchu národně osvobozeneckého zápasu.¹ A když se v polovině sedmdesátých let dostali do vedení revolučního výboru tzv. mladí v čele s Christem Botevem, dovedli boj k závěrečnému cíli — k Dubnovému povstání 1876.

Výrazným znakem pokrokového literárního vývoje v balkánských zemích byla maximální osobní účast významných literárních a kulturních osobností v boji za národní a sociální osvobození. Počátkem sedmdesátých let připravovali společné povstání proti osmanské říši představitelé Sjednocené srbské omladiny v čele se Svetozarem Markovićem a dalšími socialisty, pokrokoví Bulhaři v čele s Ljubenem Karavelovem a Vasilem Levským, dále Svetozar Miletić se svou liberálně lidovou stranou, oficiální Srbsko a Černá Hora.²

Svetozar Marković např. dobře věděl, že hnutí uherských Srbů za národnost předcházelo vzniku Sjednocené srbské omladiny a že „princip národnosti byl základnou, na níž omladina vznikla“. Proto toto hnutí narazilo v mnohonárodnostní habsburské monarchii na odpor oficiálních úřadů.³ Marković však zároveň zjistil, že „ani samotný princip národnosti není schopen sjednotit ty lidi, kteří za tento princip bojují.“⁴ Viděl význam principu národnosti v jeho spojení s ostatními společenskými a obecně lidskými principy.

Srbská obština v Petrohradě, jejímž členem byl také Sv. Marković a která později přerostla v obštinu jihoslovanskou, usilovala o aktivizaci Srbska k povstání. Marković však byl na rozdíl od jiných pro to, aby iniciátorem demokratizace srbské společnosti byly pokrokové síly a nikoli srbská vláda a aby spíše než k povstání došlo k revoluci, která by změnila vnitřní pořádek existujícího srbského státu. Marković se domníval, že k tomu, aby mohl propagovat své socialistické myšlenky, je nezbytné nejdříve vyřešit výchozí otázku.

Závěrečné stránky Markovićovy úvahy na východě (1872) ukazují, že jediné revoluce je cestou k opravdovému osvobození a k rovnoprávné federaci balkánských národů. Značná část další Markovićovy publicistické činnosti je bezprostředně spjata s jeho účastí na organizaci povstání balkánských národů.

Balkánští revoluční demokraté však viděli značnou rozdílnost sociálně ekonomického, sociálně politického a národnostního vývoje v jednotlivých balkánských provinciích. Proto si např. Ch. Botev v polovině roku 1875 položil otázku, zda by v případě revoluce bylo možné „naše spojení s muslimany, jako tomu bylo v Hercegovině“, na níž si odpověděl takto: „Všichni chudí dělníci, ať patří k jakékoli národnosti a ať žijí kdekoli, jsou si bratři. Bratři svým utrpením a svým macešským osudem.“⁵

Vývoj východní otázky v letech 1875—1876 měl své vnitřní zákonitosti. Na základě principu revolučnosti a rozhodující úlohy mas se Ch. Botev pokusil o periodizaci závěrečné fáze východní otázky a určil její čtyři etapy.⁶ V době bosensko-hercegovského povstání se v Srbsku vykrystalizovala v podstatě dvě hlavní hlediska. Na jedné buržoazní demokrat Svetozar Miletić prosazoval v orgánu své strany Zastava myšlenku o absolutní přednosti myšlenky národního osvobození a vyřešení národnostní otázky a vyzýval k aktivní podpoře povstání v Bosně a Hercegovině, na druhé straně Svetozar Marković byl pro revoluci, která by současně vyřešila sociální i národnostní otázky.

Svetozar Marković v úvodu ke své úvaze Srbsko na východě, která vyšla počátkem června 1872 v Novém Sadu, píše, že oprávněný revoluční zápas Srbů a ostatních národů Balkánu správně pochopíme jedině tehdy, ukážeme-li na význam „první srbské revoluce“ 1804. „To, co bylo vykonáno v Srbsku revolucí nám může posloužit jako poučení, co může a co musí být cílem revoluce v turecké říši a možná i v některém jiném státě“.⁷

Podobně jako K. Marx a B. Engels také Sv. Marković viděl vyřešení východní otázky v revolučním národně osvobozeneckém hnutí, jež by vyústilo v hnutí socialistické. „Všichni ti, kteří studovali dějiny srbské revoluce“ — píše Marković v knize Srbsko na východě — „museli vidět, že zde nebyla provedena změna moci, rozdělení státní půdy a vůbec nějaká změna politická, nýbrž že při té příležitosti proběhla hluboká společenská revoluce, která od základu změnila řád srbské společnosti pod nadvládou Turků a zachvátila samotné základy srbského lidu“.⁸

Svetozar Marković byl představitelem nejpropracovanějšího ideového a filozofického proudu v Sjedenčené srbské omladině. Patřil k jejím zakladatelům a k nejvlivnějším nositelům jejích idejí a ucelených filozofických názorů. Sjedenčená srbská omladina měla tři zdroje, z nichž čerpala. Bylo to první a druhé srbské povstání (Markovićem nazývané revolucemi), Marxova Internacionála a ruský revoluční demokratismus N. G. Černyševského, N. A. Dobroljubova a D. I. Pisareva. Pro poslední filozofickou fázi Omladiny, v jejímž čele stáli Sv. Marković a Živojin Žujović, je příznačné (i přes některá mechanistická omezení) vědecky reálné, kritické, bojově osvobozené, revoluční a dialektické myšlení.⁹

Ve své „sociálně politické studii“ Srbsko na východě Sv. Marković pojednával o rozvoji srbského národa v knížectví od osvobození Turků až po začátek sedmdesátých let minulého století. Na základě informací, které mj. čerpal z práce „historika srbské revoluce“ Leopolda Rankeho (z jeho spisu Die serbische Revolution, 1829), pojednal mj. o tureckém státním systému i o církevní moci. Velkou pozornost věnoval tzv. zadrugu jako „prvotní asociaci výrobní a spotřební zároveň, dále úloze rodiny v ní, vztahům mezi zadrugou a obštinou, pojednal o hajduckém a sociálně politickém hnutí v období prvního srbského povstání, o organizaci prvního srbského státu, o jeho vztahu k turecké říši i k Rusku apod. Jeho

pozorností neušel ani boj za ústavní pořádek a upevnění byrokratického pořádku v Srbsku. Marković se však soustředil zejména na analýzu hospodářského rozvoje Srbska a rozpadajících se patriarchálních vztahů. Pojednal též o ztrátě vnitřní i zahraniční svobody nového srbského státu, o neomezené monarchii a parlamentarismu i o iluzích „velkého Srbska“, aby nakonec dospěl k závěru, že jedině „revoluce proti zákonitému pořádku“ může změnit současné postavení Srbska.

„Myšlenka o tom, že revoluce je jediný právní vztah a jediná možná cesta k vytvoření nového srbského státu“ — píše Sv. Marković v závěru knihy *Srbsko na východě* — „zapustila hluboké kořeny u všech vzdělaných lidí srbského národa — stejně u synů pokořené ráje v Bosně, Hercegovině a starém Srbsku, jako i u občanů Srbska, Černé Hory a Rakousko-Uherska“. ¹⁰

Hlavní úkol Srbska viděl Sv. Marković nikoli v tom, aby bylo „jihoslovanským Piemontem“, který by sjednotil všechny jižní Slovany pod vedením srbské dynastie,¹¹ nýbrž aby vytvořilo podmínky na Balkánském poloostrově pro uznání revoluce jako jediného právního vztahu, „aby zrušilo všechny státní okovy, které rozdělují a utlačují srbský lid“. ¹²

Sv. Marković i další srbští revoluční demokraté vystoupili s kritikou zahraničně politické koncepce srbských vládnoucích kruhů. Postavili proti ní svůj program demokratizace uvnitř země, v jehož realizaci viděli vyřešení východní otázky revoluční cestou. V době Pařížské komuny byl Sv. Marković prvním a jediným představitelem Marxovy Internacionály na Balkáně, který dal pojmu jednoty Sjednocené srbské omladiny revoluční smysl a který v jednotě všech národů viděl podstatu revoluce.

Podívejme se nyní na vztah mezi balkánským a ruským revolučně demokratickým hnutím. Byl dvojitý. Na jedné straně to byl zájem o ruské revolučně demokratické hnutí, jehož myšlenky a politicko-společenské a morální principy si osvojili a šířili zejména v levicovém křídle Sjednocené srbské omladiny vedle Sv. Markoviće také Živojin Žujović a Ljuben Karavelov. Na druhé straně zájem ruského revolučně demokratického hnutí o národně osvobozenecký zápas balkánských a především slovanských národů.

Pro Sjednocenou srbskou omladinu existovala dvě Ruska: revoluční Rusko N. G. Černyševského, A. I. Gercena (včetně londýnské emigrace a jeho Kolokolu), N. A. Dobroljubova a oficiální Rusko, k němuž měla negativní vztah. Omladina postřehla, že ruská literatura ve svém vývoji od Fonvizina po Černyševského představovala syntézu vývoje ruského společenského myšlení.¹³

V Markovićových statích *Pevanje* i *myšljenje* (1868, *Básnění a myšlení*) a *Realnost* u *poeziji* (1870, *Realita v poezii*) se objevují jména ruských revolučních demokratů, z jejichž díla cituje, aby podepřel své názory. Opíral se zejména o Dobroljubovu stať *Co je to oblomovština?*, o disertaci N. G. Černyševského *Estetické vztahy umění ke skutečnosti* (1855)

a o Pisarevovu studii Zničení estetiky. V práci Básnění a myšlení Markovič zhodnotil stav soudobé srbské básnické tvorby, prakticky v ní uplatnil svou teorii estetiky a dospěl k objektivním závěrům o obsahu a formě uměleckého díla, o společenské angažovanosti, užitečnosti a potřebě literatury. „Od literatury požadujeme,“ psal Markovič v souladu s názory Černyševského, „aby přinášela pouze to, co je pro společnost užitečné, aby rozebírala a nastolovala současné otázky, aby prezentovala opravdový život lidu z hlediska moderní vědy, jedním slovem — aby svými myšlenkami a city byla současná“.¹⁴

Svetozar Markovič formuloval rovněž své základní pohledy na „reálnou“, tj. realistickou kritiku: „Realističtí kritici se nikdy neptají, zda je nějaké dílo napsáno podle všech věčných, neměnných zákonů o kráse a zda myšlenka má estetickou formu, která jí podle „receptu“ přísluší. Realisté místo toho všeho jednoduše berou obsah předmětu a analyzují jej“.¹⁵

Nespornou Markovičovou zásluhou je, že patřil na Balkáně k prvním literárním a teoretickým tvůrcům, kteří šířili základní principy materialistické estetiky v době, kdy „pojmy o kráse se stávají empirické a tuzemské“ — jak poznamenal Miroslav Krleža.

Vitomír Vuletič velmi vymezil tři základní fáze vztahu srbské mládeže k ruské literatuře. Jestliže v první fázi od konce padesátých let do vzniku Sjedenčené srbské omladiny v polovině let šedesátých převládal zájem především o poezii (Puškin, Lermontov, ale též raný Gogol), pak v následujícím zhruba pětiletém období do počátku sedmdesátých let zesílil zájem o ruské revolučně demokratické teoretické, filozofické a estetické myšlení. Zájem se soustřeďoval především na dramatická a prozaická díla, pojednávající o aktuální společenské problematice. Na první místo se zdůrazňovaly ideové hodnoty díla a pak teprve jeho literárně estetické kvality. Ljuben Karavelov ve své srbsky psané novele *Je vinen osud?* (*Je li kriva sudbina?*, 1869) a Vladan Djordjevič v dramatu *Lid a velikáni* (*Narod i velikaši*) se prakticky pokusili literárně ztvárnit myšlenky ruských revolučních demokratů. V nich a v pracích Markovičových je třeba vidět začátky realistického proudu v srbské literatuře. V druhé polovině sedmdesátých let a v letech osmdesátých, která tvoří třetí fázi zájmu srbské pokrokové mládeže o ruskou literaturu, se na dílech ruské literatury vyškolili první srbští povídkáři realistické orientace Laza Lazarevič a Milovan Olišić. Vstřebali do sebe osvětlu levého křídla Omladiny, které se rozešlo se slavjanofilstvím a jež v ideologii a umění Černyševského vidělo svůj vzor. Koncem šedesátých let 19. století psal srbský tisk, že v románu Černyševského *Co dělat?* nacházíme principy nejrozhodnějšího komunismu“.¹⁶ Právě L. Lazarevič v roce 1869 přeložil z románu *Co dělat?* úryvek, který opatřil poznámkami o jeho ideovém zaměření.

Levé křídlo Sjednocené srbské omladiny hledalo svůj vzor v zásadách lidovosti a realismu, jak je formulovali ve svých dílech N. G. Černyševskij, N. A. Dobroljubov a D. I. Pisarev. Černyševskij a Pisarev učinili podle L. Vorobjova „první pokus o vytvoření estetické práce“.¹⁷ Vorobjov se dále domnívá, že základy Pisarevovy estetické koncepce jsou příbuzné s estetickými principy Černyševského a že z nich vycházejí. Pisarev překonal četné nedostatky evropského a ruského utopistického socialismu a podle Vorobjova navrhl novou formu socialismu.¹⁸ V souvislosti s naším tématem poznamenejme, že jak L. Karavelov, tak také Sv. Markovič a četní další srbští, bulharští a balkánští revoluční demokraté a demokraticky orientovaní literární a kulturní pracovníci přijali Pisarevovu estetickou koncepci. Pisarev odmítl idealistické koncepce, opřel se o „antropologický princip“ Černyševského a propagoval jeho filozofické názory. Hájl rovněž myšlenky, činnost a tvorbu A. I. Gercena Teorii realismu, kterou Gercen objasnil ve svých statích Realisté (1984) a Uvidíme! (1864) a kterou přijali také Sv. Markovič a L. Karavelov, založil na materialistickém pojetí přírody. Proto je Pisarevův realismus základním hlediskem v jeho filozoficko-sociologické a estetické koncepci. Ruský revoluční demokrat viděl mj. tři základní faktory, které podmiňují společenský pokrok. Je to práce, přírodní vědy a osvěta. Tyto jeho principy přijala za své balkánská revolučně i demokraticky orientovaná inteligence. V polovině šedesátých let si Pisarev uvědomoval, že socialistická revoluce je pouze perspektiva, přesto v ní nepřestal vidět štěstí lidu. Předpokládal, že sociální převrat bude uskutečněn „myslícím proletariátem, tj. pokrokovou ruskou inteligencí. Právě on vybuduje novou socialistickou společnost na základech pracovního vlastnictví, vědy a racionální lidské činnosti“.¹⁹

Materialistický vztah ke světu spjatý s tvorbou a činností V. G. Bělinského, N. G. Černyševského, A. I. Gercena a N. A. Dobroljubova se na Balkáně šířil rovněž prostřednictvím Pisarevova materialismu ve formě realismu. Pisarevova „teorie realismu“ byla prvořadým pramenem k formování vlastní filozofické pozice jak Sv. Markoviče, tak také např. L. Karavelova, Chr. Boteva, Vasilu Drumeva, Neša Bončeva, Marina Drinova a dalších srbských a bulharských tvůrčích osobností. Pisarev svým dílem pomohl např. Markovičovi a Karavelovovi k tomu, aby se vyrovnali s Hegelovým idealistickým systémem.

Nejnovější sovětská historická věda podrobněji poukázala také na opačný vztah — na zájem ruského revolučně demokratického hnutí o národně osvobozenecký zápas jihoslovanských a vůbec balkánských národů. V polovině sedmdesátých let, jak známo, prožívalo ruské revolučně demokratické hnutí období krize. Mnozí jeho představitelé pochopili, že „chození mezi lid“ není nejvhodnějším prostředkem pro přípravu sociální revoluce. Sjezd narodníků v létě 1875 hledal mj. odpovědi na otázky aktivní přípravy k povstání vesnických mas a nepřijatelnějších

forem sociálního převratu a zejména pak odpověď na otázku, jaké musí být místo samotných revolucionářů v povstání.²⁰ Hledala se odpověď, zda mohou být vyřešeny základní sociální požadavky lidových mas revolucí nebo zda masy musejí usilovat nejprve o získání politické moci a teprve pak uskutečnit sociální požadavky.²¹

Ideologové ruského revolučně demokratického hnutí A. I. Gercen, N. P. Ogarjov, N. A. Bakunin, P. L. Lavrov aj. viděli v jižních Slovanech nejpravděpodobnější potenciální spojence ruského lidu v budoucí sociální revoluci. Také tento fakt přispíval k těsným vzájemným stykům ruských a slovanských revolučně orientovaných osobností.

Právě v době, kdy ruské revoluční hnutí hledalo formy aktivní přípravy k sociální revoluci, vzplálo v Hercegovině a Bosně povstání. Bezprostředně po jeho vypuknutí se ruští revolucionáři zajímali o jeho charakter.²² Zájem souvisel s úkoly, které před ruským revolučním hnutím v té době stály.²³

Revolucionáři a ruská demokratická mládež blízká revolučním kruhům projevíli zájem o dobrovolnou účast v bosensko-hercegovském povstání. Základním motivem odjezdu ruských (ale i srbských a bosenských) mladých lidí na Balkán bylo seznámit se s charakterem a formami lidového hnutí, které mohly být užitečné pro ruské revoluční hnutí, a pomoci utlačovaným národům na Balkáně, aby po osvobození dosáhly nastolení demokratického pořádku ve svých zemích.²⁴ Vytvoření demokratických slovanských států nebo federace těchto států považovali revoluční demokraté za jeden z prvních kroků k osvobození ruského lidu. Mohlo by to podle jejich názoru posloužit k založení Velké slovanské federativní republiky. V některých ruských pokrokových kruzích to byla myšlenka velmi populární, která se podstatně lišila od cílů ruské vlády.²⁵

Ve svých memoárech, vydaných o mnoho let později, P. B. Akselrod napsal, že účast ruské pokrokové mládeže v bosensko-hercegovském povstání měla posílit jeho sociální charakter. Ruští revolucionáři se podle Akselroda tenkrát domnívali, že vnesou „do hnutí socialistické tendence a to že by bylo zárukou toho, že Balkán v důsledku vítězství povstalců získá politické uspořádání, které bude odpovídat zájmům a požadavkům lidových mas.“²⁶ Jeden z ruských dobrovolníků hercegovského povstání S. M. Kravčinskij dokonce dospěl k závěru, že „v slovanských zemích není myslitelný žádný socialismus dříve, než se osvobodí od Turků.“²⁷

Povstání v Bosně a Hercegovině vedlo ruské narodniky k tomu, aby znovu analyzovali svůj vztah k politickému boji, aby o něm uvažovali jako o prostředku k dosažení sociálních požadavků. Z hlediska vývoje narodnictva to byl velmi důležitý poznatek. Byl to ústupek od narodnické teorie ve prospěch revoluční praxe. Hercegovské povstání bylo pro revoluční myšlení ruských narodníků důležité především tím, že ukázalo na cesty využití taktiky místních povstání v Rusku.

Zmíňme se ještě stručně o tom, jak se bosensko-hercegovské povstání odrazilo v ruském tisku. Byl tu totiž dvojitý pohled na události na Balkáně. Zatímco domácí ruský tisk psal o povstání se soucitem,²⁸ ruský revoluční tisk v zahraničí, který v době vrcholící východní krize (1875—1876) reprezentovaly Lavrorův Vperjod (vycházející v Londýně), Tkačevův Nabat a orgán skupiny bakuninistů Rabotnik (oba vycházejí v Ženevě), psal odlišně. Především organizoval odjezd ruských, srbských a bosenských dobrovolníků (většinou studentů) na Balkán. Lavrovův Vperjod a bakuninský Rabotnik vyjadřovaly též pozici revolučních kroužků v Rusku, s nimiž byly ve spojení.

V časopise Vperjod se odrážely názory jeho redaktora P. L. Lavrova na národně osvobozenecský boj, na národnostní otázku, Lavrovovy pohledy na srbské socialistické hnutí, jehož úlohu zveličoval v době, kdy se většina srbských socialistů přikláněla k radikalismu. Lavrov se proto domníval, že národně osvobozenecské hnutí na Balkáně muselo odsunout sociální revoluci, protože tam „socialistické hnutí teprve slibovalo přinést bohatou úrodu“.²⁹ Lavrovovo nedocenení historického pokroku, jeho zveličování úspěchů a úlohy socialistického hnutí v jihoslovanských zemích bylo přirozeně nesprávné, neboť vycházelo z jeho teze o možnosti přeskočit kapitalistické stadium vývoje jak jižními Slovany, tak také ruským lidem.³⁰

Revoluční a pokrokoví lidé jednotlivých balkánských formujících se národů se ve své mnohostranné činnosti řídili mj. slovy Černyševského z jeho románu Co dělat? „Budoucnost“ — píše Černyševskij — „je světlá a krásná. Milujte ji, spějte k ní, usilujte o ní, přibližujte se k ní, přenášejte z ní do přítomnosti tolik, kolik může přenést: váš život bude natolik světlý a dobrý, bohatý radostmi a požitky, kolik budete schopni přenést do něho z budoucnosti“

¹ Šarova, Kr.: *Vastil Levski i Ljuben Karavelov v načalnata istorija na Bálgarskija revoljucionen centralen komitet (1869—1872)*, Istoričeski pregled, roč. 43, 1987, kn. 7, s. 86—89. Viz též: Vekov, A. Ch.: *Revoljucionna Bálgárij a i revoljucionna Rusija. Bálgaro-ruskí i bálgaro-šavetski revoljucionni vrázki*, Sotija 1987.

² Vojvodić, V.: *Ujedinjena omladina srpska i pripremanje ustanka na Balkanu 1871—1872, godine*, in: *Ujedinjena omladina srpska. Zbornik radova*, Novi Sad 1968, s. 304 n.

³ *Tamtéž*, s. 307

⁴ Radenić, A.: *Svetozar Marković i Ujedinjena omladina srpska*, in: *Ujedinjena omladina srpska. Zbornik radova*, Novi Sad 1968, s. 105—132.

⁵ Botev, Ch.: *Publicistika*, Moskva 1952, s. 280.

⁶ Podle Botevovy periodizace balkánských událostí první etapa zahrnovala období od července do září 1875 (povstání v Bosně a Hercegovině a Starozagorské povstání), druhá etapa trvala od konce září 1875 do 20. dubna 1876 (příprava povstání v Bulharsku, změna politiky Srbska a Černé Hory k povstání v Bosně a Hercegovině, diplomatická a vojenská příprava těchto států k válce s Tureckem), třetí etapu tvořilo Dubnové povstání v Bulharsku v dubnu a květnu 1876 a čtvrtou etapu srbsko-turecká a černohorsko-turecká válka (červen—červenec 1876). Viz Poplyko, D.

- F.: *Bosnijsko-gercegovinskoje vosstanije 1875—1876 gg. i nacionalno-osvoboditelnyje dviženija na Balkanach*, in: *Osvoboditelnyje dviženija na Balkanach*, Moskva 1978, s. 35.
- ⁷ Marković, Sv.: *Srpske obmane. Srbija na istoku*, Beograd 1973.
- ⁸ *Tamtéž*, s. 47.
- ⁹ Nedeljković, D.: *Filozofske struje Omladine srpske i Svetozar Marković*, in: *Ujedinjena omladina srpska. Zbornik radova*, Novi Sad 1988, s. 86.
- ¹⁰ Marković, Sv.: *Srpske obmane. Srpsko na istoku*, Beograd 1973, s. 152.
- ¹¹ Tuto reakční velkosrbskou koncepci ostatně Marković kritizoval v jednom článku počátkem ledna 1875. Ukázal na neudržitelnost samotného srovnání Srbska a Piemontu. Viz *Oslobodjenje*, 13. ledna 1875.
- ¹² Marković, Sv.: *cit. dílo*, s. 152.
- ¹³ Viz Vuletić, V.: *Ujedinjena omladina srpska i ruska književnost*, in: *Ujedinjena omladina srpska. Zbornik radova*, Novi Sad 1988, s. 240—257.
- ¹⁴ Marković, Sv.: *Izbrani trudovi*, Skopje 1978, s. 10.
- ¹⁵ *Tamtéž*, s. 9.
- ¹⁶ *Danica X*, 1869, čís. 18, s. 283—284.
- ¹⁷ Vorobej, L.: *Ljuben Karaveov*, Moskva 1980, s. 447.
- ¹⁸ *Tamtéž*, s. 455.
- ¹⁹ Pisarev, D. I.: *Filozofski i sociologičeski statii*, Sofija 1982, s. 25.
- ²⁰ Livšic, G. M.: *K istorii Moskovskogo sjezda narodnikov 1875 g.*, Istorija SSSR, 1965, čís. 4, s. 132—141.
- ²¹ *Revoljucionnoje narodničestvo 70-ch godov XIX veka. Sbornik dokumentov i materialov v 2-ch tomach, tom 1, 1870—1875 gg.*, Moskva 1984, s. 404. Viz též Kuplow-ski, M.: *Ideologia narodnička i literatura rosyjska w latach 1870—1890*, Warszawa 1988.
- ²² Chevrolina, V. M.: *Revoljucionnoje narodničestvo i nacionalno-osvoboditelnoje dviženije na Balkanach v 1875—1876 gg.*, in: *Slavjanskoje vrozrožděnije*, Moskva 1986, s. 85; též: *Revoljucionno-demokratičeskaja mysl o vnešnej politike Rossii i meždunarodnyh otnošenijach. Konec 60-ch — načalo 80-ch godov XIX v.*, Moskva 1986.
- ²³ Nikitin, S. A.: *Russkoje obščestvo i nacionalno-osvoboditel'naja borba južnyh slavjan v 1875—1876 gg.*, in sb. *Obščestvenno-političeskije i kulturnyje svjazy narodov SSSR i Jugoslavii*, Moskva 1957.
- ²⁴ Chevrolina, V. M.: *Revoljucionnaja Rossija i bosnijsko-gercevskoje vosstanije*, in: *Osvoboditelnyje dviženija na Balkanach*, Moskva 1987, s. 42.
- ²⁵ *Tamtéž*.
- ²⁶ Akselrod, P. B.: *Perežitije i peredumannoje*, Berlin 1923, s. 145.
- ²⁷ *Sb. Osvoboděntije Bolgarii ot tureckogo tga, t. 1—3*, Moskva 1961—1967 gg., tom 1, s. 94.
- ²⁸ Pozice vedoucích orgánů ruského periodického tisku v letech 1850 až 1870 k událostem na Balkáně sleduje L. I. Rovnjakova v knize *Borba slavjan za svobodu i russkaja periodičeskaja pečat (50—70-e gody XIX veka). Očerki*, Leningrad 1988. Analyzuje příspěvky s jihoslovanskou nebo slovanskou tematikou např. v čas. *Russkaja beseda*, *Sovremennik*, *Otečestvennyje zapiski*, v politickém a literárním listě *Očerki* a v listě *Golos*. Do posledních dvou listů přispívali mj. Živojin Žujević a Ljuben Karavelov, kteří např. v *Golose* zaujímali mezi autory první místa.
- ²⁹ Chevrolina, V. M.: *cit. dílo*, s. 46.
- ³⁰ *Tamtéž*, s. 47.

РУССКОЕ РЕВОЛЮЦИОННО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ И БАЛКАНЫ

Национально-освободительные движения на Балканах поднялись в шестидесятых — семидесятых годах XIX в. на более высокую ступень. В статье сначала подчеркиваются их основные характерные черты: развитие деятельности в диаспорах, тесная связь с развитием идеологии, литературы и культуры, их южнославянский или общеполубалканский характер.

В дальнейшем автор статьи сосредоточивает свое внимание на отношении прогрессивного русского общества к национально-освободительному движению народов Балканского полуострова. Он указывает, какова была реакция на восстание в Герцеговине у представителей русского и болгарского революционно-демократического движения. Основными мотивами добровольной поездки на Балканы революционеров и близкой к революционным кругам демократической молодежи России явилось, по мнению автора, не только сочувствие, но и стремление добиться установления демократического строя в славянских странах после освобождения, а также желания познакомиться с характером и формами народного движения. Таким образом они искали ответы на вопросы, стоящие перед революционным движением России.

Особое внимание уделяет автор вопросу, как идеология русского революционно-демократического движения (Герцен, Чернышевский, Добролюбов, Писарев и др.) отразилась в литературном и публицистическом творчестве и в практической деятельности болгарских и сербских революционных демократов (Св. Маркович, Ж. Жуевич, Л. Каравелов и др.).

Подробным анализом трех программных статей Св. Марковича — «Сербия на востоке», «Составление стихов и мышление» и «Реальность в поэзии» автор статьи указывает, каким образом отношение сербского оmlадинского движения 60-ых годов XIX в. отражало внутренние ускоренные процессы сербского общества и сербской литературы на ее пути от романтизма к реализму. Он выделяет три этапа рецепции русской литературы в сербской культурной среде. В статье подчеркивается интерес левого направления Объединенной сербской молодежи к политическим, философским и эстетическим сочинениям Герцева, Чернышевского, Писарева и др. и к реалистической поэтике. «Теория реализма» Писарева, например, стала основным принципом в философско-социологической и эстетической концепции Св. Марковича и Л. Каравелова.